

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Nisâ Sûresi 148. Âyette Geçen “İllâ men zulim”
İbaresi Hakkındaki Yorumlara Dair Bir Değerlendirme

An evaluation of the interpretations of the Expression "Illâ man Zulum" in the 148th verse of Sûra al-Nisâ

Yazar/ Author

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Arap Dili ve Belâgâti Anabilim Dalı, Bilecik/ TÜRKİYE

adnanarslan81@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3989-6612>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 14/02/2021

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 25/06/2021

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2021

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran/ June

Yıl/Year: 19 **Sayı/Issue:** 37 **Sayfa /Page:** 71-88

Atıf/Citation: Arslan, Adnan. “Nisâ Sûresi 148. Âyette Geçen “İllâ men zulim” İbaresi Hakkındaki Yorumlara Dair Bir Değerlendirme”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Haziran 2021), 71-88.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.880313>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

**Nisâ Sûresi 148. Âyette Geçen “İllâ men zulim”
İbaresini Hakkındaki Yorumlara Dair Bir Değerlendirme**

Öz

Kur’ân’ın üzerinde hassasiyet gösterdiği haklardan birisi Müslüman onurunun dokunulmazlığıdır. Bunun tezahürü olarak gıybet ve iftira katiyen yasaklanmıştır. İftira, yalan yere Müslüman’a çamur atarak Müslüman bireyin saygınlığını hedef aldığı için yasaklanmıştır, asıl itibarıyla doğru söz olan gıybet dahi haram kılınmıştır. Zira bu ikisi de kişinin şahsiyet ve onurunu zedeleyici şeylerdir. Gıybetin çirkinliği ve salih amelleri nasıl yiyip bitirdiğine dair pek çok hadis rivayet edilmiştir. İlgili âyet ve hadisler, Müslüman bireyin arkasından çekiştirilmesini açıkça ayıplarken, istisnai bir durum olarak Nisâ sûresi 148. âyette haksızlığa uğrama durumunda yapılan çirkin davranışın ilan edilmesine izin verilmiştir. Bu âyetle bazı durumlarda haksızlık eden kişinin gıyabında ya da yüzüne karşı olumsuz konuşulmasına meşruiyet tanınmıştır. Bu çalışmada söz konusu meşruiyetin kapsam, keyfiyet ve tatbiki hakkında tefsir kaynaklarından yola çıkılarak bir tarama yapılmıştır. Günümüzde Müslüman toplum ve kişilerin onurunu hedef alarak, aşağılayıcı dille tahkir eden kişi, yayın ve paylaşımlar karşısında verilecek tepkinin bu âyetteki izne girip girmeyeceği hususu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Mahremiyet, Nisâ sûresi, gıybet, meşruiyet.

**An evaluation of the interpretations of the Expression "İllâ man
Zulim" in the 148th verse of Sûra al-Nisâ**

Abstract

One of the rights that the Qur’ân shows sensitivity is the inviolability of Muslim honor. Backbiting and slander as a manifestation of violation of a person's honor are strictly prohibited. While slander is prohibited because it intended to the dignity of the Muslim individual by denigrating to a Muslim, more exactly backbiting, is also banned. Because both of these are things that damage the personality and the dignity of the person. There are many hadiths

about the ugliness of backbiting and how it canceled good deeds. While the relevant verses and hadīths clearly have forbidden the slander -as an exceptional case- in 148th verse of Sūra al-Nisā, it is allowed to judge the ugly behavior as injustice. In this study, an investigation has been made into the scope, arbitrariness and application of the legitimacy in question-based on the sources of interpretation. Nowadays, the discussion is about whether this verse allows a reaction to people, publications and messages that insult and mock, directly or indirectly, targeting the honor of the Muslim society and individuals.

Keywords: tafsīr, intimacy, Sūra al-Nisā, ghiyba, legality.

Giriş

Büyük Arap şairi Mütenebbî (öl. 354/965) şöyle der:

من الحلم أن تستعمل الجهل دونه ... إذا اتسعت في الحلم طرق المظالم

*Yumuşak başlılık zillet yolunu genişletiyorsa öfkeni kullanman
akıl gereğidir.¹*

Şaire bu sözü söyleten nedir tam olarak bilemeyiz. Fakat benzer bir manayı istiklal şairimiz Mehmet Âkif'ten de duyunca anlıyoruz ki yumuşak huylu oluşun da bir ölçüsü olmalı:

Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?

Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum!

Nisâ sûresi 148. âyette Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: ﴿

يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعاً عَلِيماً Meali: “Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”²

Bu âyette görüldüğü gibi Allah, esas olarak kötü söz söylenmesinden razı olmadığı halde zulme uğrayan kişinin söylediği sözle-

¹ Ebu'l-Alâ el-Maarrî, *el-Lâmiu'l-azîz şerhu divâni'l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Said el-Mevlevî (Suudi Arabistan: Merkezu'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, 2008), 206.

² *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), en-Nisâ 4/148.

ri bundan istisna etmiştir. Burada âyet üzerinde teemmül etmek gerekmektedir. Zira istisna edilen *إِلَّا مَنْ ظَلَمَ* “haksızlığa uğrayan dışındadır” ifadesiyle kastedilenin ne olduğu hakkında tefsirlerde muhtelif yorumlar bulunmaktadır. Yukarıda iki şairin dikkat çekmek istediği hilm/yumuşak huyluluğun da bir ölçüsü olması gerekliliği, muhtemeldir ki bu âyetteki müstesnadın ilham almıştır. Bu çalışmada özellikle klasik tefsirlerden başlayarak günümüze kadar ilgili ibare hakkında yapılmış yorumlar esas alınarak şu sorulara cevaplar aranacaktır:

- a) Zulme uğramanın keyfiyeti nedir?
- b) Böyle bir müsamahadan gözetilen maksat nedir?
- c) Haksızlığa uğrayan kişiye izin verilen sözler yahut eylemler nelerdir?
- d) Âyet örneğinin, iftiraya maruz kalındığında misilleme yapılmasına izin verir mi?
- e) Âyetin öncesi ve sonrası ile münasebeti nedir?
- f) Böyle bir âyetin nüzulüne sebep olan hadise nedir?

Çalışmaya başlamadan önce şunları özellikle belirtmek gerekmektedir. Birincisi; bu araştırma, âyetin özellikle *إِلَّا مَنْ ظَلَمَ* ibaresi hakkında yapılmış yorumları bir araya getireceği için bir sosyal bilim makalesine nispeten kısa ve alt başlıksız olacaktır. İkincisi; ilgili ibare çerçevesinde taradığımız tefsirlerin bir kısmında önceki tefsirlerden birebir alıntılar yapıldığını fark ettik. Bu yüzden tekrara düşmemek için sadece farklı yorumların izini takip ettik. Üçüncüsü; istisna türünün muttasıl-münkatı’ oluşu ile ilgili makaleyi doğrudan ilgilendirmeyen bilgilere değinmedik. Dördüncüsü; tefsir taraması yapılırken kronolojik sıralamaya dikkat etmeye ve ilgili ibare hakkındaki tefsir birikiminin ne yönlü genişlediğini görmeye çalıştık. Beşincisi; yapılan tefsirler üzerinde çoğunlukla yorumda bulunmamayı tercih ettik. Bize ait olan değerlendirmeyi sonuç kısmına bıraktık. Altıncısı; gybete cevaz verilmesiyle ilgili, makaleyi ikinci derecede alakadar eden ayrıntıları, nitelikli ve kifayetli olduğunu düşündüğümüz çalışmalara havale ettik.

İlgili İbare Hakkında Yapılan Tefsirler

Taberî, (öl. 310/923) ilk olarak âyetteki *الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ* “kötü sözün açıktan söylenmesi” ifadesi ile bedduanın kastedildiği yönündeki kavle yer vermiştir. Ancak kişi bir haksızlığa uğramış ise bu takdirde kendisine zulmedenlere beddua etmesine cevaz verilmiştir. Taberî âyetteki kötü söz ile kastedilenin esas olarak beddua olduğu kavlini İbn Abbâs (öl. 68/687-88) ve Katâde’ye (öl. 117/735) dayandırmıştır. Hasan-ı Basrî’den (öl. 110/728) aktarıldığına göre zulme uğrayan bir kişi beddua etmemeli ancak şöyle demelidir: *Allahım, Ona karşı bana yardım et. Allahım, benim hakkımı Ondan al. Onun bana yapmak istediği şeye izin verme.* Mücâhid’den (öl. 103/721) nakledildiğine göre âyetteki *إِلَّا مَنْ ظَلَمَ* “zulme uğrayan müstesna” ifadeyle kastedilen, birinin evine misafir olarak gelen fakat güzelce ağırılanmayan kişidir. Onun kavline göre böyle bir kişinin o evden çıktuktan sonra *benimle güzelce ilgilenmedi; mihmandarlığının hakkını vermedi* gibi serzenişte bulunması caizdir.³ Taberî, Mücâhid’den farklı tariklerle söz konusu haksızlığa dair kendisiyle ilgilenilmemiş misafirle ilişkili başka rivayetler de aktarmıştır.⁴

Taberî’nin aktardığı bir kıraata göre *إِلَّا مَنْ ظَلَمَ* ifadesindeki *ظَلَمَ* “zaleme” şeklinde malum siygayla da okunmaktadır. Bu takdirde anlam haksızlığa uğrayan kişinin kendisini mağdur eden kişinin yüzüne kötü söz söylemesine cevaz verilmiştir.⁵ Müfessir böyle bir kıraate göre ortaya çıkacak benzer manaları zikrettikten sonra haksızlığa uğrayan kişinin durumunu bildirmesinde ve ona beddua ederek başkalarına duyurmasında sakınca olmadığı doğrultusundaki kavillere yer vermiştir.⁶

İbn Ebî Hâtim’in (öl. 327/938) yorumuna göre Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: *Zulme uğrayan kişi, kendisine mağduriyet yaşatan*

³ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 2000), 7/527.

⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 7/528, 529.

⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 7/528, 530.

⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 7/528, 532.

kimseye مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْتَقِمَ / saldırganlık etmeden bedduada bulunabilir. Bir başka kavle göre kendisine küfür edene küfürle karşılık verebilir. Ancak kendisine iftira atana iftira ile mukabele edemez.⁷

Mâtürîdî (öl. 333/944), Taberî'nin aktardığı rivayetlerden farklı olarak بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ /kötü söz ile kastedilenin şetm/küfür olduğu kavline yer vermiştir. إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ifadesi hakkında da اعْتَدِيَ عَلَيْهِ yani “kendisine düşmanca davranılması” şeklinde yorum getirmiştir. Bu yoruma göre kişiye küfür edilmiş yahut saldırganca tavırlara maruz kalmışsa bu takdirde misliyle karşılık verilmesine cevaz verilmiştir. Mâtürîdî, küfre ve saldırıya misliyle mukabele edilmesinin âyetten anlaşılacağı yorumunu İbn Abbâs'a dayandırmaktadır. Ancak şu var ki affederse tabi ki efdaldır.⁸

Müfessirin aktardığı bir kavle göre âyetin nüzul sebebi Hz. Ebû Bekr'in kendisine söven birine önce sabır gösterip karşılık vermemesi daha sonra ise tahammül edemeyip misliyle mukabele etmesi karşısında Hz. Peygamberin (sav) bu durumdan hoşnut olmayıp kalkıp gitmesidir.

Müfessir, Taberî tefsirinde Mücâhid'den nakledilen, ilgi görmeyen misafirin mazlum olması rivayetini de zikreder fakat bu rivayeti âyetin maksudu açısından uzak görür.⁹

Râgıb el-İsfehânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) mazlumiyet yaşatan kişinin gıybetine¹⁰ bu âyetle cevaz verildiğini ifade etmiş-

⁷ İbn Ebî Hâtim Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzî *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1419), 4/101.

⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, thk. Mecdî Beslûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 3/402.

⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, 3/403.

¹⁰ Gıybetin caiz olduğu yerler hakkında pek çok şey söylenmiş ve konu hakkında geniş bir literatür oluşmuştur. Bu makalenin başlığı altında bu maddeleri de ele almak faydalı olabilirdi. Ancak söz konusu cevaza dair kolaylıkla ulaşılabilecek çalışmalar olduğu için burada atıfta bulunarak sözü onlardan birine havale etmek daha uygun olacaktır. Sedat Karali, *Kur'ân-ı Kerim'de Zan, Tecessüs Ve Gıybet Kavramları Arası İlişki Ve Bu İlişkinin Bireysel Ve Toplumsal Yansımaları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 115-122 (Gıybetin Caiz Olduğu Durumlar); İsa b. Suleymân b. Fehd, “el-Gıybetu'l-mubâha ve suveruhâ'l-muâsıra dirâsetun fikhîyye”, *Mecelletu'l-cemîyyeti'l-fikhîyyeti's-Suûdiyye*, 496-584. [eisa4.pdf\(imamu.edu.sa\)](http://eisa4.pdf(imamu.edu.sa)) Erişim: 14 Şubat 2021. Bu

tir.¹¹ Vâhidî (öl. 468/1076), Matürîdî'nin uzak bir ihtimal olarak gördüğü misafirin mazlumiyeti meselesini epey ciddiye almış gibi görünmektedir. O, söz konusu yorumu Mücâhid dışında İbn Abbâs ve Saîd b. Müseyyeb'e (öl. 94/713) de isnat eder ve bunların ismini zikrettikten sonra çoğu mana ehlinin de böyle düşündüğünü aktarır. Hatta İbn Abbâs'tan naklettiğine göre iyi ağırlanmadığını düşünen kişinin ev sahibi hakkında kötü sözler söylemesi karşısında Allah, onu mazur görecektir.¹²

Vâhidî âyette geçen *إِلَّا مَنْ ظَلَمَ* ifadesinin tüm mazlumlara şamil olduğu yönündeki görüşü zikreder.

Semânî (öl. 489/1096) ise farklı olarak kendisine küfür edilenin küfürle mukabele edebileceğini ancak bunda orantısız tepki vererek aşırıya kaçılmaması gerektiği yönündeki bir kavle yer vermiştir.¹³

Müfessir Begavî (öl. 516/1122) hemen hemen bütün tefsirlerde geçen misafirin mazlumiyeti meselesinde sözü epey uzun tutmuştur. Mücâhid'e isnat edilen görüşü burada müfessirin Hz. Peygamberden aktarılan bir hadisle teyit ettiği görülmektedir. Ukbe b. Âmir'den nakledilen hadis şöyledir: *Bir kavmin bulunduğu yere ko-*

çalışmada müellif, gıybetin cevazının olduğu durumların günümüz şartlarındaki karşılıkları üzerine yoğunlaşmıştır. Müellifin sosyal medya paylaşımları hakkında yaptığı yorum oldukça dikkat çekicidir. Bir kişi şayet şarki yahut aleni haram/münker paylaşımları yapıyorsa veya bidat kabul edilen düşünceleri yayıyorsa hatta haram olan resimleri ve dinen yasaklanmış amel ve sözleri açıkça paylaşıyorsa bu da gıybeti caiz olan fâsık-ı mütecâhir sınıfına girmektedir. İsa b. Suleymân "el-Gıybetu'l-mubâha ve suveruhâ'l-muâsıra dirâsetun fıkhiyye", *Mecelletu'l-cemiiyyeti'l-fıkhiyyeti's-Suûdiyye* 561. Müellifin bu sözlerinden anlaşılmaktadır ki böyle paylaşım yapanların, günahı utanmadan sıkılmadan uluorta işleyenlerden farkı yoktur. Şeriat bunların da saygınlığı üzerindeki dokunulmazlığı kaldırmıştır. Zira bunların şeriata ve hakka karşı herhangi bir saygısı kalmamıştır. Kısaca, dine saygı göstermeyenin dince herhangi bir saygınlığı da gözetilmemektedir.

¹¹ Râgib el-İsfehânî, *Tefsîru'r-Râgib el-İsfehânî*, thk. Hind b. Muhammed (Mekke: Kulliyetu'd-Da've, 2003), 4/210.

¹² Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basî*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Şam: Dâru's-Şâmiyye, 1415), 7/171.

¹³ Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yasir b. İbrâhîm (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997), 1/496.

naklayacak olursanız, onlar da size misafirin hakkının verilmesini emredecek olurlarsa siz de kabul ediniz. Eğer bunu yapmayacak olurlarsa onların yerine getirmeleri gereken misafir hakkını onlardan alınız.¹⁴ Begavî'nin yer verdiği bu rivayet Mücâhid'e isnat edilen ve hakikaten de pek çok tefsirde kabul gören yorumu güçlendirmektedir. Zira Hz. Peygamber misafirin ev sahibi üzerindeki hakkını altını çizerek vurgulamaktadır. O halde iyi ağırlanmayan misafir bu rivayete göre hakikaten de mağduriyete uğramaktadır. Buna göre kendisine yapılan haksızlığı başkalarına duyurma hususunda âyetin iznine mazhar olmaktadır.

Âyet hakkında en geniş yorumlarını bulduğumuz bir diğer müfessir ise Kurtubî'dir (öl. 671/1273). O, Hz. Âişe'nin yaşadığı bir mağduriyet karşısında Hz. Peygamberin (sav) gösterdiği tepkiyi bu âyetin tefsirinde örnek göstermiştir. Ebû Dâvud'dan aktarılan bir rivayete göre Hz. Âişe'nin bir şeyi çalınmıştı. O da hırsız kim ise ona bedduaya başladı. Hz. Peygamber (sav) onu teselli etmek için لَا تُسَبِّحِي عَنْهُ “Beddua ederek azabını hafifletme.” demiştir.¹⁵ Rivayete bu âyet tefsirinde atıfta bulunulması gayet açıklayıcı olmuştur. Zira kişinin hangi halde إِلَّا مَنْ ظَلَمَ kapsamına girerek beddua etmesine cevaz olduğuna dair bu hadis gayet yerindedir.

Kurtubî de Râzî'de (öl. 606/1210) görüleceği gibi ilgili ibare ile neyin kastedildiği hususunda kısmen de olsa âyetin ifadeleri arasındaki münasebetlerden yararlanmıştı. Şöyle ki ilgili âyet Allah'ın kötü sözün söylenmesini sevmediğini ancak zulme uğrayan kişinin hakkını ararken söylediği sözlerin bundan muaf olduğunu ifade etmektedir. Âyetin fasılası ise وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا “Allah semi' ve alîmdir.” Müfessir Kurtubî, böyle bir fasıla ile âyetin nihayet bulmasını, zalim ve mazlum iki tarafa da bir uyarı şeklinde yorumlar. Bu yoruma göre âyet, zalimi zulmünden vazgeçmesi için ikaz eder; *Allah yaptıklarından haberdardır* diyerek korkutur. Diğer taraftan

¹⁴ Bagavî, *Meâlimu't-tenzil*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (b.y.: Dâru Taybe, 1997), 2/304

¹⁵ Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, thk. Ahmed el-Berdûnî (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1964), 6/2.

mazlum da hakkımı arayım derken haksız yollara başvurarak had-dini aşar. Aynı uyarı mazlum için de geçerlidir.¹⁶

Bu âyetin tefsiri hakkında en kapsamlı yorumları Fahreddîn er-Râzî’de görmekteyiz. Razî, ulumu’l-Kur’ân’ın alt disiplinlerinden olan münasebet ilmini tefsirinde etkin bir şekilde uygulayan ve bu hususta adı öne çıkan müfessirlerdendir. Söz konusu âyet hakkın-da da Râzî’nin tefsirini önceki âyetlerle ilişkilendirerek yapmaktadır. Şöyle ki Nisâ sûresinin 140. âyetinde Allah, münafıklar hakkında *فَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ فَامُوا إِلَيْهَا وَأَذًا فَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ فَامُوا إِلَيْهَا وَأَذًا* “başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlar-la oturmayın.” diyerek onlarla oturmamayı, 142. âyette *وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ فَامُوا إِلَيْهَا وَأَذًا* şeklindeki beyanı ile namazları istemeyerek gönülsüz kıldık-larını, *يُرَاءُونَ النَّاسَ* / gösteriş yaptıklarını ve *وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا* / Allah’ın adını da ağızlarına öylesine göstermelik aldıklarını buyurmuştur. *مُذَبِّحِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ* diyerek onların imanla küfür arasında boca-layıp durduklarını ifşa etmiştir. Daha da ötesi bu münafıklar *وَمَنْ يُضَلِلْ* / Allah’ın dalalete sevk ettiği sapkın kimselerdir.¹⁷

Râzî, ele aldığımız âyetin manasını bu âyetlerle olan münase-betinde aramaktadır. Ona göre Allah’ın bu âyetlerle münafıkların rezil hallerini ifşa etmesinin, zahir nazarda O’nun Rahîm ve Kerîm sıfatlarıyla uyuşmadığı şekline anlaşılabilir. Zira yukarıda geçtiği gibi Allah onların ne kadar ikiyüzlü ve iğrenç olduklarını Müslü-manlara duyurmaktadır. Bu âyetle de aslında Allah’ın kötü sözlerin söylenmesinden hoşnut olmadığını ancak münafıkların çirkin halle-rini tasvir etmenin bundan müstesna olduğunu ifade etmiştir. Zira münafıkların yaptıkları öylesine çirkin, verdikleri zarar öylesine bü-yük ve düştükleri vaziyet o kadar kerihlidir ki onların kötü hallerini ifşa etmek caiz olmuştur. Râzî münasebet ilmi çerçevesinde yapmış olduğu bu yorumu bir hadisle teyit etmektedir. Hz. Peygamber (sav)

¹⁶ Kurtubî, *Tefsiru’l-Kurtubî*, 6/4.

¹⁷ en-Nisâ 4/143.

şöyle buyurmuştur: أَذْكُرُوا الْفَاسِقَ بِمَا فِيهِ كَيْ تَحْذَرَهُ النَّاسُ “Fâsık olanı içinde bulunduğunuz hal ile anlatın durun ki insanlar ondan sakınsın.” Müfessirin bu yorumu önceki âyetler ve yukarıdaki hadislerle birlikte düşünüldüğünde oldukça tutarlı ve ikna edici görünmektedir.¹⁸

Râzî'nin bu yorumu kendinden sonraki müfessirlerce de kabul görmüştür. Örneğin İbn Âdil de (VIII./XIV. yüzyıl) yukarıda zikredilen hadisi delil göstererek zararı azim, çirkinliği ve hilesi çok olan şerir kimselerin rezilliklerini ifşa etmenin caiz olduğunu söylemiştir.¹⁹

İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye (öl. 751/1350) ilgili âyetteki istisna hakkında الواجد يحل عرضه وعقوبته “İmkânı olup da borcunu ödemeyenin haysiyeti yoktur, cezası helal olur.” hadisine yer vermiştir. Bu rivayete göre borcunu ödeme imkânı olup da ödemeyen kişinin saygınlığı kalmadığı için onun hakkında kötü sözler söylenmesi caizdir.²⁰ Buna göre borcuna sadık olmayan kimseler yaptıkları bu davranışla kendi kendilerine haysiyet ve şereflerini ayaklar altına atmışlar, borç alıp geri ödemeyerek hadisin tabiriyle hırsızlık yapmışlardır. O halde hırsızın gıybeti caiz olduğu gibi borcunu ödemeyen kişinin de gıybeti caiz olmuştur zira açıkça zulmetmektedir.

İşâri tefsir geleneğinin önemli isimlerinden olan İbn Acîbe, (öl. 1224/1809) yukarıda değindiğimiz Kurtubî'nin yaklaşımına benzer bir şekilde âyetin fasılası ile maksûd arasında bir münasebet kurmaktadır. Âyetin fasılası وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا “Allah semi' ve alîmdir.” idi. Kurtubî bu fasıla ile mazlumun da hakkını ararken haksızlığa düşmemesi ve bazı şeylerde aşırıya kaçmamasına dair bir uyarı olduğunu ifade etmişti. İbn Acîbe ise bu fasıladan şöyle bir anlam çıkarır: فَلا يَحْتَاج إِلَى جَهْرِهِ، عَلِيمًا بِالظَّالِمِ فَيَعَاقِبُهُ عَلَى قَدْرِ جُرْمِهِ Kendisine zulmeden kişiyi ifşa etmesine gerek yok. Allah zalimi biliyor ve onu cürmü nispetinde za-

¹⁸ Râzî, *Tefsîrü'l-Kurâni'l-azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1419), 11/253.

¹⁹ İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 7/95.

²⁰ İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, *Bedâiu'l-fevâid* (Beyrut: Dâru'l-Kitâb, ts.), 3/72.

*ten cezalandıracaktır.*²¹

İbn Acîbe'nin bu yorumu, mensubu olduğu tasavvufi geleneğin *dövene elsiz, sövene dilsiz gerek* anlayışına tekabül ettiği aşikârdır. Ancak bu yorumun bağlayıcı olmadığını söylemek gerekir. Zira eğer haksızlığa uğrayan kimsenin kendisine zulmeden kişiyi ifşa etmesine gerek olmasaydı âyette geçen *إِلَّا مَنْ ظَلَمَ* istisnasının meşru bir tatbik sahası kalmayacaktı ve dolayısıyla müstesna tutulan şeyin -hak arama- anlamı olmayacaktı. Dolayısıyla İbn Acîbe'nin yorumunu, âyetin maksutlarından biri değil de şahsi bir tercih olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü kişi zulme uğradığında bunu insanlara duyurmak yerine doğrudan Allah'a yönelip kendisine ilahi muavenet gelinceye kadar sabredebilir. Bu kişinin kendi takdir edeceği bir husustur. Fakat âyette böyle bir teşvik vardır demek uygun olmayabilir. Bunu teyit etmek için şu söylenebilir ki muasır müfessirlerden Tantâvî'ye (öl. 2010) göre *إِلَّا مَنْ ظَلَمَ* istisnasının muttasıl olduğu kabul edildiği takdirde, kişinin haksızlığa uğradığında zulmü ifşa etmesi Allah'ın muhabbeti dâhilinde kalacaktır. Zira zulmün def edilmesi vaciptir.²²

Muâsır müfessirlerden Saîd Havvâ (öl. 1989) âyetle ilgili önceki tefsirlerde yer alan görüşlerin hemen hemen hepsine yer verdikten sonra mazlumun kendisine yapılan kötülük karşısında nasıl bir hak elde ettiğine ilişkin şu rivayete yer vermiştir. *Adamın biri Hz. Peygambere (sav) gelerek komşusunun kendisine eziyet ettiğini söylemiştir. Hz. Peygamber de ona şöyle bir tavsiyede bulunmuştur: Evdeki eşyalarını evin önündeki yola koy. Adam da öyle yaptı ve eşyalarını yola attı. Yoldan geçen herkes ne olduğunu soruyordu. O da şöyle diyordu: Komşum bana eziyet ediyor. Ayrıca şöyle de beddua ediyordu: Allahım Ona lanet et, Onu rezil et. En sonunda adamın komşusu onun yanına geldi ve şöyle dedi: Evine dön. Yemin ederim*

²¹ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd fî tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 1/582.

²² Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-vasît* (Kahire: Dâru Nahdati Misr, 1997), 3/366.

*bir daha seni rahatsız etmeyeceğim.*²³

Havvâ'nın Bezzâr'dan (öl. 292/905) naklettiği bu hadis, ilgili ibarenin nasıl tatbik edilebileceğine dair güzel bir örnektir. Hakikaten de komşusu tarafından zulme uğrayan birisine Hz. Peygamber, âyetin belirttiği gibi kötü söz söylemesine müsaade etmiş ve faydalı da olmuştur. Anlaşılan komşu, yaptığı eziyetin kimse tarafından bilinmiyor oluşundan cesaret almaktadır. Fakat eziyet gören komşunun eşyalarını yola atarak dikkatleri üzerine çekmesi ve uluorta komşusuna beddualar etmesi bir anda kötülükte bulunan kişi üzerinde psikolojik baskı unsuru olmuştur. Belli ki toplum nezdinde bir anda kötü insan olarak teşhir edilmek, söz konusu komşu açısından caydırıcı olmuştur. Hz. Peygamberin (sav) ilk bakışta tuhaf karşılanabilecek tavsiyesinde kötülük yapan komşunun hatasını fark edip yaptığı kötülüğü terk etmesine vesile olacak toplumsal bir yaptırım söz konusudur denilebilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Her şeyin bir orta yolu olduğu gibi aleyhte konuşma meselesinin de şer'ân tayin edilen bir ölçüsü vardır. Yalan ve asılsız iddialarla insanlara çamur atmak ve onları karalayarak itibarını zedelemeye çalışmak iftiradır, büyük günahdır. Bu çirkinliği bedihi olan bir şeydir. Müslüman yahut kâfir bu meselede fark yoktur. Hangi dine mensup olursa olsun hiçbir insana iftira caiz değildir. Diğer taraftan bir kişinin gıyabında duyduğu takdirde rahatsız olacağı şeyleri doğru bile olsa söylemek yine caiz değildir. Gıybet kapsamına giren her türlü söz âyetle açık bir şekilde yasaklanmıştır. Ancak ne tür sözlerin gıybet girmediği yani gıybetin kapsamı ve sınırları yine âyet ve hadislerle belirlenmiştir. Bu çalışmada gıybet ve kötü söz söylemenin istisnai bir durum olarak kötülenmediği alana dair bir tefsir taraması yapılmıştır. Hangi hususlarda gıybetin caiz olduğuna dair hadis kaynaklarında ve ahlaka dair eserlerde oldukça yeterli çalışmalar yapılmıştır ve bu makalede bunlara atıfta bulunulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada sadece Nisâ sûresi 148. âyeti hakkın-

²³ Said Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr* (Kahire: Dâru's-Selâm, 1424), 2/219.

da yapılan tefsirler çerçevesinde bir tarama yapılmıştır. Söz konusu âyet zulme uğrayan kimselerin kötü söz söylemesine cevaz vermektedir. Yapılan tefsirlerin bir kısmı kendisinden önceki tefsirlerin tekrarı mahiyetindedir. Bu yüzden bazı tefsirlerin âyet hakkındaki yorumlarına yer vermedik. Tarihi olarak sonra yazılmış tefsirlerin önceki tefsirlerden özgün olan yerlerini seçtik. Bu suretle âyetin etrafında zamanla genişlemiş tefsir birikimine bakmak istedik. Elde ettiğimiz sonuçları maddeler halinde sıralamak daha faydalı olacaktır.

1. Müslüman bireyin haysiyet, şeref, onur, itibar vb. kelimelerle ifade edilebilecek saygınlığını bizzat Allah muhafaza etmektedir. Bunu için iftira, gıybet ve kötü sözler sarf etmek yasaklanmıştır. Ancak haksızlık eden kişinin saygınlığı Allah tarafından koruma altında değildir.

2. Saygınlığının dokunulmazlığı kaldırılmış zalim kişinin yüzüne ve gıyabında kötü sözler söylemek, misliyle karşılık vermek caizdir.

3. Haksızlığa uğrayan kişi kendisine zulmedenlere alenen beddua edebilir ve diğer insanlara bunu duyurabilir. Sanıldığı aksine böyle kimselere karşı beddua etmenin bir hak olduğu ve ortadaki haksızlığı izale etmek için bunun da bir yöntem olduğu tefsirlerde dile getirilmiştir.

4. Haksızlık eden kişinin öğüt ve nasihatlerle, güzel sözlerle yahut sabır ve alttan almakla ikna edilmesi, insafa geleceği günün beklenmesi bir zorunluluk değildir. Her ne kadar bu daha olgunca bir metot gibi görünse de haksızlık yapan herkesin bu olgunluğu hak etmediği de aşikârdır. Söz konusu âyet, tefsirlerden anlaşıldığı kadarıyla herkesin bu olgunluğu hak etmediğini göstermektedir. Kur'ân, haksızlığa uğradığını düşünen kimsenin önündeki gıybet, beddua ve kırıcı söz engelini hakkını geri alıncaya kadar kaldırmıştır.

5. Küfürlü söz ve galiz tabirler sarf etmek günahdır. Fakat kendisine küfür edilmiş bir kişinin kendisine küfür eden kişiye misliyle olmak şartıyla karşılık verme hakkı mahfuzdur. Tefsirlerde bu-

nun bir hak olduğuna ilişkin yorumlar yapılmıştır.

6. Âyetin tatbikine ilişkin tefsirlerde geçen nebevi örneklerle bakıldığında, yapılan haksızlığa gıybet, beddua ve teşhir/ifşa gibi tepkilerle karşılık vermenin caydırıcı yönü bulunmaktadır. Özellikle mağduriyet yaşatan kimselerin yaptıklarının kamuya duyurulmasının psikolojik baskı gibi bir faydası olduğuna dair yorumlarda bulunulmuştur. Bu yorumlardan anlaşıldığına göre kimileri, yaptığı haksızlık gizli kaldığı sürece bulunduğu çirkin hal üzere devam edecek karakterdedir. Böyle kimseleri teşhir etmekte fayda vardır. Zira Müslüman toplumunda zulme sessiz kalınması, zayıflara yaşatılan mağduriyetin karşılıksız kalması yahut mağdur ve mazlum kimselerin hak arayışlarına kulak tıkanması kısa ve uzun vadede vahim sonuçlar doğuracaktır. Aynı zamanda böyle bir tutum, adalet üzerine müesses olan İslam'ın hakkaniyetine halel getirecektir. Bu yüzden İslam şeriatının bu âyetle mağdura kol kanat gerdiği açıkça görülmektedir.

7. Bazı yorumlara göre zulmedene karşı kişinin feragat edip misliyle karşılık vermemesi, yapılanları Allah'a havale etmesi hatta beddua dahi etmemesi bir fazilettir. Fakat bu yorumlar daha ziyade tasavvufi öğretinin belirgin olduğu işari tefsirlerde kişisel tercih olarak geçmektedir. Âyette bu tarzda bir fedakârlığın açıkça teşvik edildiği yahut kişinin hakkını beddua ve haksızı ifşa ederek aramasının kerih görüldüğüne dair bir emare görülmemiştir.

8. Kendisine haksızlık yapıldığını düşünen kişi hakikaten de haklı olmayabilir. Yahut hakkını arayan kimse aşırıya giderek öfkesinde ölçüsüzce davranıp daha büyük bir haksızlığı irtikâp etmiş olabilir. Müfessirler âyetin iç münasebetine dayanarak böyle bir ölçüsüzlüğe karşı ilahi uyarılar olduğunu hatırlatmaktadır. Zulme uğradığı düşüncesiyle galeyana gelip fevri ve istişaresiz davranışlarla kişi haklı iken haksız durumlara düşebilir.

9. İbn Abbâs ve Mücâhid gibi tefsirde önemli isimlere isnat edilen ve bugünlere kadar da neredeyse tüm tefsirlerde yer alan görüşe göre âyet, iyi ağırlanmamış misafir hakkında nazil olmuştur ve buradaki zulüm de onun hak ettiği mihmandarlığı görmeyişidir. Ça-

lişmada birden fazla yer verilen bu yorumdan anlaşıldığı kadarıyla, misafirin iyi ağırılanmaması onun daha sonra ev sahibinin gıybetini helal kılmasına sebep olacak kadar çirkin bir davranıştır. Yüzyıllar boyu tefsirler bu yorumu esas almışlardır. Bu açıdan eve gelen misafiri olabildiğince güzel ağırlayıp ev sahibi olmanın hakkını vermek sanıldığından da büyük bir vecibedir.

10. Son olarak; yapılan yorumlar Allah'ın mazluma, kendisine zulmeden kişinin yaptığından geri dönünceye kadar olağanüstü yetkiler vermesi ve haksızlık yaparak hukuku çiğneyen kişinin itibar dokunulmazlığını kaldırması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun tatbiki örneklerine çalışmada işaret edilmiştir. Dolayısıyla tasavvufi bir öğretisi olan "sövene dilsiz, dövvene elsiz" ilkesinin bu âyet çerçevesinde kayıtlanması yahut en azından umuma teşmil edilmemesi gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimu't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, 1997.
- Havvâ, Said. *el-Esâs fi't-tefsîr*. 11 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1424.
- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzeli. *el-Bahru'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Âli b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dimaşkî. *el-Lübâb fi ulûmi'l-Kitâb*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Fehd, İsa b. Suleymân. "el-Gıybetu'l-mubâha ve suveruhâ'l-muâsıra dirâsetun fikhıyye". *Mecelletu'l-cemıyyeti'l-fikhıyyeti's-Suûdiyye*. 496-584. [eisa4.pdf \(imamu.edu.sa\)](#)
Erişim: 14 Şubat 2021.
- İbnü'l-Kayyım, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî. *Bedâiu'l-fevâid*. 4 Cilt.

- Beyrut: Dâru'l-Kitâb, ts.
- Karali, Sedat. *Kur'ân-ı Kerim'de Zan, Tecessüs Ve Gıybet Kavramları Arası İlişki Ve Bu İlişkinin Bireysel Ve Toplumsal Yansımaları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *Tefsîru'l-Kurtubî*. thk. Ahmed el-Berdûnî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî. *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*. thk. Mecdî Beslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Râgıb İsfehânî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî. *Tefsîru'r-Râgıb el-İsfehânî*. thk. Hind b. Muhammed. 6 Cilt. Mekke: Kuliyetu'd-Da've, 2003.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 32 Cit. Arabistan: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1419.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Yasir b. İbrâhîm. 6 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmiu'l-beyân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2000.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîru'l-vasît*. 8 Cilt. Kahire: Dâru Nahdati Misr, 1997.

An evaluation of the interpretations of the Expression "Illā man Zulim" in the 148th verse of Sūra al-Nisā

Summary

One of the rights that the Qur'ān shows sensitivity is the inviolability of Muslim honor. Backbiting and slander as a manifestation of violation of a person's honor are strictly prohibited. While slander is prohibited because it intended to the dignity of the Muslim individual by denigrating to a Muslim, more exactly backbiting, is also banned. Because both of these are things that damage the personality and the dignity of the person. Many ḥadīths are narrated about the ugliness of backbiting and the way it consumes good deeds. While the related verses and ḥadīths clearly discourage speaking against a Muslim individual, exceptionally, in the 148th verse of Sūra al-Nisā, it is permissible to declare the disgraceful behavior in case of injustice. In some cases, this verse gives legitimacy to speak negatively in the absence or in front of the one who has committed an injustice. For the immunity of such an individual to dignity has been lifted by the sharī'a. However, this permission is also intended to protect the respect of the Muslim individual from injustice. In this study, an investigation was conducted in the scope, arbitrariness and application of the legitimacy in question based on the sources of interpretation. Nowadays, the discussion is about whether this verse allows a reaction to people, publications and messages that insult and mock, directly or indirectly, targeting the honor of the Muslim society and individuals. As a result, the study came to the following conclusions: Allāh protects the dignity, honor and worthiness of the Muslim individual. Therefore, backbiting, slander and the use of bad words are forbidden. However, respect for the unjust is not protected by Allah. It is permissible to speak evil words in the absence of an unjust person whose dignity has been harmed and to respond to him in a negative way. One who has been wronged may curse publicly and denounce those who have wronged him. Contrary to popular belief, it is stated in the commentaries that cursing these people can be a right and it is often a way to eliminate the injustice. It is possible to influence an

unjust person with advice, kind words, or patience, and wait for the day when mercy comes. Although this may seem like a more mature method, it is obvious that not everyone who commits injustice deserves this maturity. The verse in question shows that not everyone deserves this maturity, as commentaries often understand. The Qur'ân has raised the barrier of backbiting, cursing and injurious speech on an individual who thinks he is being unfair to him until he gets his right. If we look at the prophetic examples in the interpretations of the verse, we can see a deterrence to respond to injustice with backbiting, blasphemy and disclosure. In particular, it was said in the comments that public disclosure of the injustices suffered by the victims has a benefit such as psychological pressure. As is often understood in these comments, a number of them have the character to maintain their ugly state as long as their injustice remains hidden. Therefore, it is useful to disclose such people. Because remaining silent about oppression within Muslim society and ignoring the stress of those who are victims of it will have serious consequences in the short and long term. Such an attitude also underestimates the essential doctrines of Islam in favor of justice. For this reason, it is clear that the faith of Islam supports the victim with this verse. According to some interpretations, it is a virtue of an individual not to abandon the oppressor and to return the favor, or perhaps to curse or to trust Allâh against what has been done. However, these interpretations are mostly mentioned as personal preference within the ishârî tafsîrs where mystical teaching is clear. There's no indication within the verse that such a self-sacrifice is inspired or that reacting by exposing the proper to a curse and therefore the unjust is taken into account disgraceful. The person who thinks he or she has been treated unfairly may not really be right. Or, the person seeking his or her right may have gone to the extreme and behaved excessively in anger and may have committed a greater injustice. When an individual is right, he or she may become angry at the thought of being persecuted and engage in impulsive and inconsiderate behavior, so he or she may fall into unjust situations.

Keywords: tafsîr, intimacy, Sûra al-Nisâ, ghiyba, legality.